

TESI DOCTORAL

**TRANSFORMACIONS DE LA FAMÍLIA I LES LLARS A
BARCELONA I LA SEVA REGIÓ METROPOLITANA. 1991-1996.**

Volum I

Autora: Cristina López i Villanueva
Directores:
Dra. Anna Alabart i Vila
Dra. Isabel Pujadas i Rúbies

Tesi doctoral per a optar al títol de Doctor en Sociologia.

Programa de doctorat:
Estructura i Canvi Social. Bienni 1996-1998

Departament de Teoria Sociològica, Filosofia del Dret i Metodologia de les Ciències
Socials.
Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials.
Universitat de Barcelona

Barcelona. Setembre de 2001.

"Celebro el goig de viure aquest moment de solitud acompanyat de tanta gent".

Jaume Sisa.

La verbena dels desemparats.

ÍNDIX GENERAL

I-. Reconeixements.....	11
II-. Preàmbul.....	15

PART PRIMERA: MARC GENERAL DE LA RECERCA

1-. PRESENTACIÓ DE LA RECERCA.....	21
1.1-. Presentació i objectius.....	23
1.2-. Les hipòtesis inicials.....	27
1.3-. Estructura de la recerca.....	28
2-. LA FAMÍLIA COM A UNITAT D'ANÀLISI: ALGUNS ENFOCAMENTS I PERSPECTIVES.....	31
2.1-. La família com a unitat d'anàlisi.....	35
2.2-. Evolució dels models familiars.....	37
2.2.1-. La família <i>tradicional</i>	38
2.2.2-. La família <i>moderna</i>	41
2.2.3-. La família <i>postmoderna</i>	43
2.3-. L'anàlisi demogràfica i la família.....	46
2.4-. Sociologia de la família. Algunes aproximacions: Espanya i Catalunya.....	50
2.4.1-. Desenvolupament dels estudis entorn la família en transició.....	52
2.4.2-. La dècada dels 80 i el canvi social.....	54
2.4.3-. Família i qüestionament de l'estat del Benestar.....	57
2.4.4-. Aportacions de les institucions a la recerca social sobre família.....	59
2.5-. Altres aportacions de les Ciències Socials a Catalunya i Espanya.....	62
2.6-. Recerca sobre estructures familiars a Catalunya, Barcelona i la seva Regió Metropolitana.....	65
2.7-. Conclusions.....	69
2.8-. Bibliografia.....	71
3-. LES FONTS I ELS ASPECTES METODOLÒGICS.....	79
3.1-. Els conceptes clau en l'estudi de les llars i les famílies. Terminologia i criteris de classificació.....	83

3.1.1-	La terminologia. Els conceptes bàsics.	84
3.1.1.1-	Llars i famílies.	85
3.1.1.2-	Habitatge i allotjament.	86
3.1.1.3-	Nucli, relació de parentiu i persona principal.	87
3.1.2-	Les propostes de classificació de les llars.	90
3.2-	Les fonts que aporten informació sobre les llars i les famílies.	93
3.2.1-	Les fonts exhaustives a tota la població.	94
3.2.1.1-	Àmbit europeu.	95
3.2.1.2-	Àmbit de l'Estat espanyol.	96
3.2.1.3-	Àmbit català.	97
3.2.2-	Les fons provinents d'enquestes.	98
3.2.2.1-	Àmbit europeu.	98
3.2.2.2-	Àmbit de l'Estat espanyol.	99
3.2.2.3-	Àmbit de la Regió Metropolitana de Barcelona.	102
3.3-	Les fonts de la recerca: Cens de 1991 i Estadística de Població de 1996.	105
3.3.1-	Recorregut de la terminologia, la informació i la desagregació territorial de les dades de naturalesa censal a Espanya i Catalunya.	105
3.3.1.1-	Conceptes i terminologia.	106
3.3.1.2-	Contingut de la informació.	109
3.3.1.3-	Nivell de desagregació territorial.	113
3.3.2-	L'explotació específica.	114
3.3.3-	La creació de l'arxiu estadístic de llars i famílies.	117
3.4-	Perspectives de l'anàlisi de les llars i les famílies. Els instruments de mesura.	122
3.4.1-	Família i <i>cicle de vida</i>	123
3.4.2-	Les mesures de distribució.	125
3.4.2.1-	De les llars.	125
3.4.2.2-	De les persones.	126
3.4.2.3-	Grandària de les llars.	127
3.4.3-	Les mesures de complexitat.	130
3.4.3.1-	Les taxes de persona principal.	130
3.4.3.2-	Unitats maritals per llar.	131
3.4.3.3-	Índex de Burch.	132
3.4.4-	Els instruments de mesura de la recerca.	133
3.5-	Conclusions.	136
3.6-	Bibliografia.	139
4.	LA SEGONA TRANSICIÓ DEMOGRÀFICA COM A MARC: LA CONTROVÈRSIA DE LA TEORIA D'UN CANVI.	143
4.1-	La segona transició demogràfica. Un nou règim demogràfic?.	147
4.1.1-	Relació entre la Primera Transició Demogràfica i la Segona Transició Demogràfica.	148
4.1.2-	La Teoria de la Segona Transició Demogràfica.	152
4.1.3-	Les crítiques al model de la Segona Transició Demogràfica.	161
4.1.4-	Catalunya: retard o model específic?.	164

4.2-	Els factors del canvi.	167
4.2.1-	Estructura i benestar: Dualitat entre públic i privat.	167
4.2.2-	Tecnologia i benestar.	168
4.2.3-	Valors i cultura: Entre la família patriarcal i la família igualitària....	169
4.2.3.1.	Individualisme, felicitat, amor.	170
4.2.3.2.	Llibertat.	171
4.2.3.3.	Igualtat.	172
4.3-	Relacions entre dinàmica demogràfica i formes familiars.	177
4.3.1-	Nupcialitat: Matrimoni, divorci i cohabitació.	177
4.3.2-	Fecunditat i fecunditat extramatrimonial.	181
4.3.3-	Mortalitat i esperança de vida.	183
4.3.4-	Migracions.	184
4.4-	Conclusions.	188
4.5-	Bibliografia.	190

PART SEGONA: LLARS, FAMÍLIES I PERSONES: ANÀLISI D'UN CANVI.

5-	TRANSICIÓ DEMOGRÀFICA I TRANSFORMACIONS FAMILIARS: ELS PAÏSOS D'EUROPA I CATALUNYA.	195
5.1-	Evolució dels fenòmens demogràfics als països d'Europa.	199
5.1.1-	Nupcialitat, cohabitació i ruptura.	203
5.1.1.1-	Nupcialitat.	203
5.1.1.2-	Cohabitació.	211
5.1.1.3-	Divorci.	212
5.1.2-	Fecunditat i fecunditat extramatrimonial.	216
5.1.2.1-	Fecunditat.	216
5.1.2.2-	Fecunditat extramatrimonial.	222
5.1.3-	Esperança de vida.	226
5.2-	El calidoscopi familiar europeu.	229
5.2.1-	La difícil tasca de comparar estructures familiars a Europa.	230
5.2.2-	Les llars europees.	231
5.3-	Transició demogràfica i transició democràtica. Especificitat catalana i espanyola.	236
5.3.1-	Constreynement legal.	237
5.3.1.1-	Estructura igualitària entre l'home i la dona.	239
5.3.1.2-	Filiació i drets dels fills.	240
5.3.1.3-	El divorci.	241
5.3.1.4-	La generalització dels mitjans anticonceptius i l'avortament.	241
5.3.3-	Absència de polítiques familiars.	242
5.3.4-	Importància de la institució familiar i emergència de la generació frontissa com a motor de canvi.	244
5.4-	Conclusions.	247

5.5-	Bibliografia.....	250
6-. LES LLARS I LES PERSONES: ESTRUCTURA, COMPOSICIÓ I CANVI A LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA. 1991-1996.		
6.1-	Introducció.....	259
6.2-	Evolució de l'estructura de les llars.	261
6.2.1-	L'evolució de les llars i les persones a la RMB. 1991-1996.	261
6.2.2-	Més llars i menys persones. Reducció de la grandària de les llars.	266
6.3-	Formes de residència i cicles de vida familiars.	275
6.4-	Composició de les llars. <i>Velles estructures nous continguts</i>	283
6.4.1-	Formes en expansió: Noves maneres d'organitzar la convivència?	290
6.4.1.1-	Viure sol: Opció o imposició.	292
6.4.1.2-	Monoparentalitat o monofilialitat.....	302
6.4.1.3-	Parelles sense fills. <i>Niu sense fer servir / niu buit</i>	316
6.4.1.4-	Conjugalitat informal <i>versus</i> conjugalitat formal.....	321
6.4.1.5-	Llars sense nucli.....	333
6.4.2-	Formes majoritàries i formes en regressió.	340
6.4.2.1-	Parelles amb fills	340
6.4.2.2-	Les formes complexes: llars extenses i llars múltiples.	348
6.5-	Parents i permanència de relacions.	357
6.5.1-	La relació de parentiu amb la persona principal.....	358
6.5.2-	La persona principal.	372
6.6-	Complementarietat de la <i>generació frontissa</i>	380
6.6.1-	Joves i emancipació.	384
6.6.2-	Gent gran i dependència.	392
6.8-	Bibliografia.....	399

PART TERCERA: LLARS, FAMÍLIES I PERSONES: ANÀLISI D'UNA DIVERSITAT TERRITORIAL.

7-.CATALUNYA, EL MUNICIPI DE BARCELONA I LA SEVA REGIÓ METROPOLITANA: CONVERGÈNCIES I DIVERGÈNCIES TERRITORIALS		409
7.1-	Catalunya, RMB i Barcelona: Elements per a una diversitat territorial.....	411
7.1.1-	Territori i població.	411
7.1.2-	Models d'estructures i territori.....	417
7.2-	Evolució de les llars i de la població resident.....	419
7.2.1-	Nombre de llars i de persones.....	419

7.2.2-	Evolució i distribució de les estructures i la població.....	422
7.2.3-	Estructures en expansió.....	427
7.2.3.1-	Les llars unipersonals.....	429
7.2.3.2-	Les llars monoparentals	435
7.2.3.3-	Les parelles sense fills	441
7.2.3.4-	Llars sense nucli de mes d'una persona	450
7.2.4-	Formes majoritàries i en regressió.	454
7.2.4.1-	Parelles amb fills	454
7.2.4.2-	Les llars exetenses.....	458
7.3-	Les relacions de parentiu.	464
7.4-	Conclusions.....	470
7.5-	Bibliografia.....	475
8-	LES LLARS DE BARCELONA I ELS SEUS DISTRICTES: RADIOGRAFIA D'UN MOSAIC DIVERS.....	477
8.1-	Introducció: Barcelona com a ciutat central.	481
8.2-	Estructura i composició de les llars 1991-1996.	486
8.2.1-	Llars en augment i població decreixent.	486
8.2.2-	Les llars i els districtes. Apunts per a una distribució interna.	493
8.2.2.1-	Les estructures en expansió: Formes noves o formes en contracció?	500
8.2.2.2-	Les estructures majoritàries i en regressió.....	530
8.2.3-	La relació de parentiu.	538
8.3-	Diversitat territorial: Apunts per a una tipologia de les llars dels districtes....	542
8.3.1-	Formes <i>noves</i>	549
8.3.2-	Formes <i>tradicionals nuclears</i>	550
8.3.3-	Formes en <i>descomposició</i>	551
8.4-	Conclusions.....	559
8.5-	Bibliografia.....	562
9-	CONCLUSIONS.....	567
10-	BIBLIOGRAFIA.....	577
11-	ÍNDEXS DE TAULES, GRÀFICS, QUADRES I MAPES.....	599

Reconeixements

No és possible de realitzar un projecte com el que a continuació es presenta sense suport personal ni institucional. Hom va construir la seva recerca en un context concret amb la col·laboració intel·lectual, tècnica, mecànica, logística i afectiva d'una sèrie de persones i institucions a les quals cal reconèixer la seva implicació i expressar l'agraïment. Sense elles de ben segur que aquest treball no s'hauria desenvolupat de la mateixa manera ni tindria el sentit que té.

D'entrada, es fa necessari agrair quatre col·laboracions institucionals que han estat importants al llarg de les diferents fases de construcció de la recerca :

Al Departament de Teoria Sociològica, Filosofia del Dret i Metodologia de les Ciències Socials de la Facultat de Ciències Econòmiques de la Universitat de Barcelona, per haver acollit la realització i lectura d'aquest projecte en el seu marc i per la confiança dipositada en integrar-me activament al Departament en encarregar-me la docència de l'assignatura d'Anàlisi Demogràfica durant el curs 1999-2000.

Al Departament de Geografia Humana de la Universitat de Barcelona, per haver-me obert les portes; per haver impulsat des dels seus inicis la inquietud de realitzar aquest treball i facilitar els mitjans i les bases necessàries per a dur-lo a terme, tot i haver inscrit la recerca en un altre departament.

A l'Institut de Formació de la Fundació Pere Tarrés, per haver-se fet conscient del procés d'elaboració de la recerca, per haver donat suport, per l'absoluta confiança dipositada, i sobretot, per la seva col·laboració activa alliberant-me de càrrega docent.

Finalment, cal agrair a l'Institut d'Estadística de Catalunya, i molt especialment a la Subdirecció de Producció d'Estadístiques Demogràfiques i Socials i als seus tècnics, l'atenció i la tasca realitzada en l'elaboració de les taules de l'explotació especial

sol·licitada per a l'elaboració d'aquesta treball on cal destacar la labor de l'informàtic Sr. Joan Josep Piriz.

D'altra banda, cal reconèixer el suport de les persones que han anat fent aportacions de diferent naturalesa, tècnica, intel·lectual, mecànica.... però també logística i afectiva, al llarg de les diferents etapes d'aquesta investigació. Gràcies a la seva col·laboració s'ha anat fent aquest projecte.

En primer lloc cal agrair la confiança de les meves directores de tesi: la Dra. Anna Alabart del Departament de Teoria Sociològica, Filosofia del Dret i Metodologia de les Ciències Socials de la Facultat de Ciències Econòmiques i la Dra. Isabel Pujadas del Departament de Geografia Humana, ambdues de la Universitat de Barcelona. Elles han ofert un suport total, han orientat, guiat, suggerit, esmenat i animat. Sobretot vull destacar la confiança que han dipositat en mi, donant absoluta llibertat en el procés d'elaboració. És un privilegi poder comptar amb l'atenció, el guiatge i temps dedicat per dues persones de la seva vàlua i experiència.

Vull reconèixer la col·laboració inestimable de dues amigues i companyes: la Dra. Arlinda Garcia Coll i la Dra. Dolores Sánchez Aguilera dels Departaments de Geografia Humana i Geografia Regional de la Universitat de Barcelona. Sense elles no hauria estat possible la realització d'aquest treball: elles m'han iniciat en el maneig d'aspectes tècnics i instrumentals, m'han posat al dia en qüestions bibliogràfiques, m'han reforçat en el coneixement de les fonts, m'han fet suggeriments als continguts. La seva experiència ha estat fonamental en el meu procés d'aprenentatge.

Cal fer esment a d'altres persones que, d'una o altra manera, s'han implicat en el procés: el professor Andrés Andrés del Departament de Teoria Sociològica, Filosofia del Dret i Metodologia de les Ciències Socials amb qui hem passat hores aprofundint en el coneixement de les aplicacions informàtiques o a la Montse Navarro de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

No vull oblidar el suport afectiu i la capacitat d'empatia dels meus companys de l'Institut de Formació de la Fundació Pere Tarrés, especialment a la professora i amiga Anna Berga per la seva clarivent orientació, per la seva escolta i per constituir en moltes ocasions un puntal important; a la professora Àngels Sogas per suplir amb escreix i elegància les meves *absències*.

Vull reconèixer el suport de la meva família, sobretot dels meus pares, que formen part d'aquesta *generació frontissa* que al llarg d'aquest treball s'exposa.

També vull reconèixer d'una manera especial el paper de la meva *família extensa*, que tot i no tenir relació de parentiu, constitueixen la meva xarxa d'intercanvi d'afectes i solidaritats en els processos vitals: la Núria, la Mª Carmen, la Montse, la Mada, en Quim, en Miguel, en *Quique*, en *Tolis*. El seu acompanyament ha estat molt important.

Finalment, cal agrair el suport del meu company Joan en totes les fases de la recerca i de la vida, realitzant col·laboracions tècniques, mecàniques, logístiques i sobretot afectives. A ell cal reconèixer-li la mirada positiva de futur i el repte d'assumir el cost personal d'un treball d'aquesta envergadura.

Barcelona, setembre de l'any 2001.

Preàmbul

A l'hora de realitzar una recerca resulten indispensables dos elements, difícilment dissociables: *la vinculació i la motivació*. La vinculació és l'element que uneix i crea la relació amb el tema; la motivació és l'interès que suscita el mateix.

Possiblement l'origen d'aquest treball calgui remuntar-lo a l'any 1991 en el marc de la realització de les pràctiques de recerca del curs *Aspectes demogràfics de la Previsió de la Demanda* (curs per a la formació de demògrafs que edició rere edició s'imparteix al Centre d'Estudis Demogràfics de la Universitat Autònoma de Barcelona). El pas pel Centre d'Estudis Demogràfics va ser fonamental per a començar a donar resposta a l'interès que els temes de població em provocaven.

Aquelles pràctiques de recerca, sobre la fecunditat extramatrimonial, van ser per a mi iniciàtiques. Van suposar el desvetllament de la fascinació pels canvis esdevinguts en el si de la família i van descobrir-me la, llavors, recent enunciada Segona Transició Demogràfica que figura com a marc d'aquesta investigació. Aquelles pràctiques van significar, també, l'inici del coneixement i maneig de les fonts i el rigor de la descripció i interpretació i que, amb el temps, he anat consolidant amb l'ajut de la Dra. Isabel Pujadas (a la qual li dec haver realitzat el curs de formació de demògrafs) i la Dra. Anna Alabart. No molt més tard aquella recerca va prendre forma un una publicació amb la coautoria de l'Andreu Domingo i l'Elisabet Rotllant.

A l'any 1993 en el marc del curs de doctorat *Pensament Geogràfic i Organització del Territori* (que es realitzava durant aquell bienni al Departament de Geografia Humana de la Universitat de Barcelona i on algunes assignatures s'impartien a la Facultat d'Econòmiques) vaig tenir l'oportunitat d'estar sota la tutoria de la Dra. Isabel Pujadas qui em va transmetre l'interès per les fonts demogràfiques; i alhora vaig tornar a coincidir amb la Dra. Anna Alabart qui em va transmetre la passió per la sociologia urbana.

Aquests retrobaments van brindar l'oportunitat de començar a fer col·laboracions. Amb la Dra. Anna Alabart els temes van versar sobre l'estructura sociodemogràfica del municipi de Barcelona i la seva Regió Metropolitana. D'aquí es va desprendre la comunicació al II Congrés Català de Sociologia celebrat a Girona a l'any 1994 sobre *Estructura Social i Funcionalitat territorial: El cas de Barcelona*; en companyia de la Dra. Arlinda Garcia Coll i del malaurat Javier Aranda. Durant aquest període també es va realitzar un treball per encàrrec de la *Revista Barcelona Societat*, a l'any 1996, sobre *L'evolució de les professions dels barcelonins: gentrificació i polarització*.

La meva tasca docent a l'Escola Universitària d'Educació Social i Treball Social de la Fundació Pere Tarrés de la Universitat Ramon Llull va contribuir a fer un gir en el marc que li oferia aixopluc a la tesi. D'aquesta manera vaig acollir-me, o millor dit, em va acollir el Departament de Teoria Sociològica, Filosofia del Dret i Metodologia de les Ciències Socials de la Facultat d'Econòmiques de la Universitat de Barcelona. Es va mantenir, però, la codirecció en la recerca; la Dra. Anna Alabart de l'esmentat departament i la Dra. Isabel Pujadas del departament de Geografia Humana (al qual em continuo sentint vinculada i acollida).

Aquest canvi va obligar a fer una adaptació curricular i a complementar els crèdits, ja cursats en el marc de Geografia Humana, amb un parell d'assignatures més en el marc del curs de Doctorat *Estructura i canvi social* (1996-1998). D'aquest període es desprèn la realització de la ponència presentada al III Congrés Català de Sociologia celebrat a Lleida a l'any 1999 amb el títol *Estructura social i familiar a la ciutat de Barcelona*, on ja es realitza una primera explotació de les dades de l'estructura i composició familiar a la ciutat de Barcelona per districtes.

L'acollida oferida pel Departament de Teoria Sociològica, Filosofia del Dret i Metodologia de les Ciències Socials ha estat excel·lent, tant, per l'ajut rebut en algunes fases de la recerca, com per la confiança de l'encàrrec d'impartir durant el curs 1999-2000 l'assignatura d'*Anàlisi Demogràfica* als alumnes de tercer curs de Sociologia de la Facultat d'Econòmiques de la Universitat de Barcelona.

La preparació i realització d'aquestes classes no hagués estat possible sense l'empeny de la Dr. Anna Alabart, tant pel que fa a la insistència en fer-me acceptar l'encàrrec, com per la seva aportació en l'elaboració de materials i en la docència; ni tampoc sense la tasca desenvolupada pel professor Andrés Andrés, aportant el rigor i l'esforç necessaris per al disseny i la impartició de les pràctiques.

Aquesta grata experiència va significar el reforç i consolidació de la base d'anàlisi demogràfica necessària per a la realització d'aquesta investigació; que no hagués estat fàcil de reprendre d'una altra manera. D'altra banda, aquesta col·laboració ha servit per a adquirir la fluïdesa necessària en el maneig de les aplicacions informàtiques indispensables per a l'anàlisi de les dades sobre les quals es fonamenta la tesi.

En el marc de la Sociologia cal destacar la comunicació presentada al *VII Congreso Español de Sociología*, al grup de Sociologia de la Família amb el títol *Estructura y Composición de los hogares en el municipio de Barcelona: Apuntes para una diversidad territorial* celebrat a la ciutat de Salamanca a l'any 2001.

Les col·laboracions amb la Dra. Isabel Pujadas s'inscriuen en el marc de la *Geografía de la Población* i en aquest àmbit es situa la comunicació presentada al *VII Congreso de la Población Española* (celebrat a Madrid a l'any 2000, organitzat pel grup de Geografia de la Població de *l'Asociación de Geógrafos Españoles*) amb el títol de *Jóvenes, Emancipados y Solos: Barcelona y su Región Metropolitana*, on es fa una anàlisi de la població que viu a les llars unipersonals.

Des del grup de *Població i Territori* del Departament de Geografia Humana s'han realitzat diverses col·laboracions com ara la participació com a docent a l'any 2000 al curs *Els Reptes Demogràfics del nou mil·lenni: som 6 milions* en el marc de la universitat d'estiu *Els Juliols de la Universitat de Barcelona*; o la realització del curs *La població del món després del 2000: Cap a la Globalització de la Transició Demogràfica* des de la Societat Catalana de Geografia, a l'any 2001. És des de l'àmbit del grup de *Població i Territori* que formem part de la Xarxa Temàtica d'Estudis sobre Família i Parentiu que integren diversos grups de recerca de les universitats catalanes.

La demografia, la geografia de la població i la sociologia han estat, doncs, les disciplines que han orientat aquesta recerca.

